

לפרשת ויצא: ויפגע במקום

יעקב תיקן תפילת ערבית, שנאמר: 'ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש'. ואין פגיעה אלא תפילה שנאמר: 'ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בך' (ברכות כו ב). יעקב חידש זמן לתפילה - בערב, וחידש סוג של תפילה - פגיעה.

פגיעה היא פגישה, לעתים שלילית, 'שטן - פגע-רע', 'פן יפגענו בדבר או בחרב', ולעתים חיובית או נייטרלית: 'ופגעו לי בעפרון בן צחר', 'כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה', 'ופגע הגבול'. מעטים הם היוצאים מן הכלל, הטעונים פירוש אחר. וכך גם בפסוק של יעקב: 'ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש' - הוא פגע, פגש, במקום דרך הילוכו, ומכיון שבא השמש, נותר ללון שם.

המפגש בדרך של 'פגיעה' הוא מפגש מזדמן, לא קבוע. בזה שונה תפילתו של יעקב מתפילת אברהם המשכים בבוקר אל המקום הקבוע לו לתפילה, ושל יצחק, היוצא לשוח בשדה לפנות ערב. לפיכך, תפילת שחרית ומנחה קבועות כנגד קרבנות הקבע - תמיד של שחר ושל בן הערביים, ואילו תפילת ערבית היא כנגד 'אברים ופדרים' שהם מעין 'שאריות' של קרבנות היום, כמותם וסוגיהם אינם קבועים והם תלויים בהיקף העבודה במקדש באותו יום. לפיכך מובן גם מדוע 'תפילת ערבית רשות'. גם אחרי שקבלוה ישראל עליהם כחובה, הרי היא נושאת עדיין טעם של וולונטריות. והיא פחות קבועה ומחייבת משתי התפילות האחרות. (רמב"ם הלכות תפילה ג ז, מגן אברהם לשו"ע או"ח רלו א, רסח טו, רצט טז).

יעקב אבינו הגיע לבית א-ל בברחו מפני עשו אחיו. הוא נאלץ לעזוב את בית אביו ואמו, גולה לנכר, לבדו בדרך, רק מקלו בידו. הלילה יורד והוא מוצא עצמו ב'שום-מקום', לא בית, לא מלון: 'ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו'. תמצית הבדידות והעליבות. במקום הזה הוא יגלה את ה' נצב עליו, הוא יראה 'סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה', והוא יקיץ משנתו ויקרא בהתפעמות: 'אין זה כי אם בית א-להים וזה שער השמים'.

תחילתו של המפגש של יעקב עם הא-להים הוא ב'פגיעה במקום'. דבר הנראה כהתקלות אקראית. שום דבר לא יכול לגרום לחשוב שזה הזמן או המקום להתרוממות הרוח. לילה, חושך, גלות, בדידות, עוני. אבל, יעקב אבינו מגלה בעצמו, ובעקבות זאת מגלה לבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות, שהקב"ה מלווה את האדם והוא נמצא עצמו גם במקומות החשוכים והנדחים ביותר. גם בעומק הגלות, גם 'מן המצר'. ההתגלות של הגלות שונה בתכלית מן ההופעה הנשגבה של הקב"ה בהר סיני, בבית המקדש או אפילו בביתם של אברהם ויצחק. זוהי התגלות שיש בה אופי של 'פגיעה', מכיון שאין היא נולדת מתוך תבנית מתוכננת ומסודרת. אין מקדש ואין קדשים, אין שירת לויים ואין קרבנות כהנים, אין אפילו בית כנסת ומקום מזבח. לא שעור גמרא ולא פרק תנ"ך. אפילו ספר תהלים עוד לא נתחבר אז, ובודאי שלא היו לו 'לקוטי תפילות'. אבן מאבני המקום מונחת מראשותיו ותו לא.

יעקב אבינו הוא החייל הבודד בעמדת השמירה, הוא היהודי בגטו, השבוי בכלא הנכרי, ההלך שאיבד את דרכו במדבר, התרמילאי שמצא את עצמו לבדו בפונדק נידח בקצה תבל. בודד, נטוש, לפעמים הוא חש עצמו כ'שכוח אל'. ואז לפתע - פגיעה: והנה ה' נצב עליו! ומסתבר 'אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי'.

מה מתפללים בשעה שכזאת? ודאי יכול אדם לשפוך את לבו בכל אופן שנצרך לו. אולם, יעקב אבינו מתוה מגמה מסוימת: 'ויודר יעקב נדר לאמר אם יהיה א-להים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש, ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לא-להים, והאבן הזאת אשר שמת מצבה יהיה בית א-להים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך'. אפשר לקרוא את הנדר הזה כתפילה, ולא כמערכת של תנאים שיעקב מציב לקב"ה. התפילה מבקשת להפוך את ה'פגיעה' החד-פעמית, לנוכחות מתמדת. משנגלה ליעקב שאפשר לפגוש את הקב"ה גם בדרך רחוקה מאד מבית אביו ואמו, רחוקה מבית מדרשם של שם ועבר, הוא מתפלל שהקב"ה ישאר עמו כך לעד. שלעולם, גם בדרכים הרחוקות עוד-יותר שאליהן יגיע, גם בבית לבן, גם במצרים, 'יהיה א-להים עמדי'. שתודעת הנוכחות הא-להית תמשיך ללוות אותו כל העת. הוי אומר: לכל מקום שאליו ילך, אף פעם לא יתרחק, תמיד יהיה א-להים עמו. כמו בבית אבא, כמו בבית המדרש. כמאמר הקוצקאי: הקב"ה נמצא בכל מקום שנותנים לו להכנס. זה הוא היסוד של כל החסידות הבעש"טית: מלא כל הארץ כבודו. אבל הדבר אינו תלוי בקב"ה, כי אם ביעקב. התפילה של יעקב היא שהוא אכן יזכה להשאר במדרגה הזאת, של 'שויתי ה' לנגדי תמיד'. מתוך כך יתרחש כל היתר: א-להים ישמרנו בדרך הזה, יתן לו לחם לאכול ובגד ללבוש, ושיבנו בשלום אל בית אביו. ומצד שני, כל מעשיו של יעקב יותאמו לחיים נוכח המציאות הא-להית: האבן

תהיה מצבה, הוא יקים שם בית א-להים, וכל מה שיקבל, יזכור תמיד שהתקבל מאת ה' על ידי זה שיתן ממנו מעשר. יעקב אבינו מבקש בתפילתו להפוך את האבן והדרך לבית של קבע. בית המסמל את החסיה המתמדת בצלו של הקב"ה. ולכן – 'יעקב קראו בית'. התפילה של יעקב היא תפילת ערבית, אולם היא מסתיימת ביקיצה לאור יום, 'וישכם יעקב בבוקר', בהתעוררות בכוחות מחודשים ובתחושה בהירה ומוארת של השגחת ה' על כל מעשיו.